

توصیف حرم مطهر امام‌رضا^(ع) در سفرنامه «الکس بارنز» که ۱۹۰ سال پیش به این دیار آمد

مشهد، نورانی‌ترین نقطه زمین

نمای از حرم مطهر رضوی در دهه ۴۰، قرن ۱۴ خورشیدی

فریبا فرخ‌د| گنبد و گلدسته طلایی حرم مطهر شاید شگفت‌انگیزترین چیزی است که سیاحان و مستشرقان غربی در مشهد دوران تیموری تا قاجار و حتی پس از آن می‌بینند. این را سیاهه سفرنامه هایشان گواهی می‌دهد؛ از این بطوطه مراکشی و خانیکوف روسی بکبرید تا حاج داوود پاکستانی. الکس بارنز هم یکی از همین دست‌افراد است؛ یک نظامی بریتانیایی که در دوران تاج‌داری فتح‌علی‌شاه قاجار توفیق پیدا می‌کند تا به بهانه دیدن عباس‌میرزا، نایب‌السلطنه، به ارض‌اقدس بیاید و آستانی را ببیند که چون خورشیدی در مرکز شهر می‌درخشد؛ البته او نیز مانند بسیاری از سیاحان غربی ناچار می‌شود برای ورود به حرم مطهر – که در آن زمان، دره‌ایش به روی غیرمسلمانان بسته بوده است – از لباس مبدل استفاده کند و در هیبت یک درویش و مسکین پا در صحن عتیق بگذارد. سطرهای بعدی شرح سفر اوست که مشهد و حرم‌مطهر را در ۱۹۰سال پیش دیده است.

جایی که بهتر بتوانیم صحنه شلوغ محوطه پایین را مشاهده کنیم، جا گرفتیم. از آنجاکه سیل جمعیت، این کاروان‌سرای بزرگ را پر کرده بود، به‌اجبار درصدد یافتن جای کوچک‌تری برآمدم و چنین محلی را در همان نزدیکی پیدا کردم.»

- دیدار مشهد در وقت اضافه

کاروان بارنز زمانی به مشهد می‌رسد که عباس‌میرزا، نایب‌السلطنه، در اردوی قوچان نزدیکی مشهد است. به او خبر می‌دهند که افسران انگلیسی «می‌خواهند به حضورش مشرف شوند». این اجازه تشرف چندروزی طول می‌کشد، برای همین هم بارنز موفق می‌شود با فراغ‌بال و از روی آسودگی خاطر نقاط مختلف شهر را ببیند. در این زمانه خسرومیرزا قاجار (هفتمین پسر عباس‌میرزا) والی خراسان است؛ شاهزاده‌ای که بارنز پیش‌تر او را در واقعه قتل گریبادوف روسی دیده‌است و از هوش و درایتش بسیار تعریف می‌کند. (۱)

- مشهد، نهر نادری و ۴۰هزار جمعیت
- به عقیده او مشهد با آنچه جیمز بیلی‌فریزر (دیگر سیاح انگلیسی که حدود یک دهه قبل از بارنز به مشهد سفر کرده است) دیده، تفاوت چندانی نکرده است؛ بااین‌همه می‌نویسد، «خیلی زود به دیدن حرم مطهر رفتم.» او پس از این جمله امام‌رضا^(ع) را امام پنجم شیعیان لقب می‌دهد؛ این اشتباه هم گویا تقصیر ترکمنان است؛ زیرا هنگام گذر از صحرای ترکمن وقتی با آنان درباره خراسان صحبت می‌کرده است، از آنان شنیده که امام‌رضا^(ع) امام پنجم شیعیان است. همین موضوع هم سبب می‌شود او چنین سیاهه کند؛ «در شهر مقدس مشهد، مقبره امام‌رضا^(ع)، یعنی پنجمین سلاله علی^(ع) از دو خیابان منشعب می‌شود که هردو وسیع، عریض و مشجراست. جوی آبی که از وسط این دو خیابان می‌گذرد، طراوت خاصی به آن‌ها داده است. در فاصله صدیاردی حرم‌مطهر، زنجیری در عرض خیابان‌ها کشیده شده که بازار و بخش‌های ثروتمند شهر را در میان گرفته و حیوانات و احشام را از آن مکان مقدس دور نگه داشته است.»

نکته،

- پس از قتل الکساندر گریبیادوف در بهمن‌ماه ۱۲۰۷ خورشیدی در تهران که چندی پس از پایان جنگ دوم ایران و روسیه و انعقاد عهدنامه ترکمانچای اتفاق افتاد، هیئت دیپلماتیک به‌سرپرستی خسرومیرزا به روسیه سفر کرد تا پیام عذرخواهی و دوستی‌شاه ایران را به امپراتور روسیه تسلیم و از بروز خصومت و جنگی تازه جلوگیری کند. این هیئت در بهار سال ۱۲۰۸ خورشیدی به روسیه رسید و به‌گرمی مورد استقبال قرار گرفت و مأموریتش چیزی نزدیک یک سال به‌طول انجامید.
- در قدیم زنجیری در سردر بازار زنجیر به حرم مطهر آویخته بودند که حکم دارالامان را داشت و اگر مجرمی هنگام فرار از آن می‌گذشت، به این معنی بود که وارد حریم امن شده بود و کسی حق دستگیری و بازداشت او را نداشت.

چهارشنبه مطلا

شهر

۴شنبه۱۳۰۳ خرداد۱۳۰۳۲۷ دی‌هفده۱۳۲۳شماره

۱۵

تاریخ و هویت

تاریخ حرم

جراید ایران طی ۱۶۰ سال، ۶۰۰ خبر با موضوع شفا یافتن بیماران منتشر کردند

شفا یافتگان به‌روایت مطبوعات

یکی از نخستین عکس‌های چاپ‌شده از حرم در نشریات

سیده‌مهدی سیدقطبیمطبوعات از آغاز پیدایش، بخشی از فرهنگ مکتوب به‌شمار می‌رفته‌اند، به‌طوری‌که به‌عنوان یکی از مواد مهم در نگارش تاریخ و بررسی رویدادها مورداستفاده قرار می‌گرفته‌اند؛ همچنین در اطلاع‌رسانی، فرهنگ‌سازی و ساختن افکار عمومی نقش مهمی برعهده داشته‌اند؛ بنابراین آرشبو مطبوعات، به‌ویژه روزنامه‌ها، بهترین منبع برای دستیابی سریع به مواد اولیه هر حادثه تاریخی است. به‌دیگر سخن، مطبوعات آینه‌ای از وقایع روزگار خود هستند، به‌طوری‌که در این آینه می‌توان تصویر بسیاری از وقایع زمان را مشاهده کرد؛ تصویری که به‌واقعیت نزدیک و در پاره‌ای دوره‌های تاریخی هم نزدیک‌ترین تصویر ممکن به‌واقعیت گذشته‌است؛ به‌این‌ترتیب هر شماره از یک روزنامه، هفته‌نامه، ماهنامه و… به‌عنوان میراثی از فرهنگ یک جامعه، اهمیتی مضاعف می‌یابد؛ میراثی مکتوب و ارزشمند که شاکله هویت فرهنگی هر جامعه را تشکیل می‌دهد. در این وضعیت هر شماره از نشریه به‌مثابه اثری فرهنگی تاریخی حامل خصوصیات و ویژگی‌های علمی، فرهنگی، تمدن، جامعه آن زمان نیز هست.

علاوه بر ویژگی‌های فوق، مطالب چاپ‌شده در هر شماره از یک نشریه، حاوی اطلاعاتی است که می‌تواند در تاریخ‌نگاری مورد استفاده قرار بگیرد؛ از این‌منظر مطبوعات و اطلاعات مندرج در آن، می‌تواند مهم‌ترین ابزار هر پژوهشگر و مورخ برای شناسایی رویدادها، وقایع سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و… در یک جامعه، یک گروه، طبقه و… یا درباره یک فرد خاص باشد.

- اخبار شفا یافتگان

حرم‌های مطهر امامان و معصومین^(ع) از دیرباز پناهگاه بی‌پناهان و طبیب دردمندان بوده است. این مکان‌های منور و مقدس در طول تاریخ، میبادگاه عاشقان زیادی بوده است، آن‌ها که به‌قصد زیارت پیشوایان دینی سختی‌های سفر را تحمل می‌کردند تا شفا ی جسم و جان خویش را از آن آئمه‌هدی^(ع) بخواهند. بارگاه نورانی امام‌رضا^(ع) یکی از همین اماکن قدسی است که همواره مملو از دلدادگانی بوده است که در پی مراد خود، در آن شفاخانه حضور می‌یافته‌اند. از همین‌رو نیز می‌توان اخبار شفا یافتگان حرم قدس رضوی را در نشریات فارسی‌زبان منتشره در ۱۶۰سال اول تاریخ مطبوعات ایران (۱۲۵۲–۱۴۱۱قمری برابر ۱۲۱۵–۱۳۷۰ خورشیدی) مشاهده کرد که نشانگر شصت مورد شفا یافتن در حرم حضرت‌رضا^(ع) است. لازم به یادآوری است که تعداد اندک کرامات در مطبوعات همچنین نشانگر وجود عوامل سخت‌گیرانه زیادی در انتشار این‌گونه مطالب است، به‌طوری‌که در برخی از منابع آمده است که برای درج اخبار شفا یافته‌ها، نیاز به تأیید مردمی و گواهی چند شاهد در محضر یکی از علمای بزرگ شهر بوده و تنها پس از انجام این مراحل، حاکم شرع دستور اعلام خبر شفا را در شهر می‌داده است.

- چراغانی شهرپس از شفا گرفتن

در زمان‌های نه چندان دور، شفا یافتن افراد در شهر مقدس مشهد از چنان اهمیت بالایی برخوردار بوده است که مردم، شهر را برای چندین روز چراغانی می‌کرده و جشن می‌گرفته‌اند؛ همچنین گاهی تا چندین بار نقاره می‌زده‌اند.

ناگفته نماند واکاوی اخبار شفا یافتگان در مطبوعات نشان می‌دهد که از شصت خبر شفا یافتن، ۲۳ مورد در دوره قاجار (بین سال‌های ۱۲۶۸–۱۳۴۴قمری، ۱۲۲۸–۱۳۰۴ خورشیدی) روی داده است.

- آمار بیماری، جنسیت و مکان شفا یافتگان

همچنین برابر آنچه مطبوعات این دوره در متن هر خبر درج کرده‌اند، می‌توان آماری از نوع بیماری هر شفا یافته و جنسیت او را هم به دست آورد که شامل هفده فلج، هشت نابینا، دو نفر درحال‌مرگ و یک نفر لال می‌شده است. از نظر جنسیت نیز سیزده نفر زن و پانزده نفر مرد بوده‌اند. این تعداد به شصت نفر نمی‌رسد چون اطلاعات مندرج در این اخبار کامل نیست. در ادامه جالب است بدانید که ۲۱ نفر از این شصت شفا یافته، زائر شهرهای یزد، اصفهان، نجف‌آباد، باخرز، کرمانشاه، نیشابور، کرمان، نایک، قوچان، تبریز، سیستان و هرات (افغانستان) و هفت نفر هم مشهدی بوده‌اند.

علاوه‌براین، پنج نفر از این تعداد، در حرم مطهر (صحن انقلاب، پنجره فولاد، پنجره نقره و توحیدخانه)، چهار نفر در مشهد و بقیه در شهرهای خودشان، مانند قم و تبریز با توسل به حضرت‌رضا^(ع) شفا یافته‌اند.

- مراسم مشهدی‌ها برای شفا یافتگان

مشهد پس از تأیید و انتشار خبر شفا یافتگان غرق در شادی می‌شده است؛ آن‌چنان که به‌مرور آداب و رسومی برای این رویداد تعریف می‌شود. این آداب و رسوم چند مرحله داشته‌است که شامل موارد زیر می‌شود.

نقاره‌زنی: رسم بوده است به نشانه شادایانه یا شادباش به دفعات در طول یک یا سه شبانه‌روز نقاره بزنند.

برگزاری جشن: جشن بزرگی در شهر برپا می‌شده است و مردم ضمن تبریک به فرد شفا یافته، کوجه، بازار و معابر اصلی را چراغانی می‌کرده‌اند.

تکه‌کردن لباس شفا یافته: پاره‌کردن و برداشتن تکه لباس برای تبرک و تیمن یکی دیگر از رسوم این رویداد بوده است.

اهدای لباس: همیشه از سوی متولی‌باشی آستانه یک‌دست لباس نو به شفا یافته اهدا می‌شده است.

ناگفته نماند که در اغلب موارد اشاره‌شده، هنگامی که شفا یافته را برای تأیید به نزد علما می‌برده‌اند، آن‌ها از مردم می‌خواسته‌اند که اگر کسی شفا یافته را می‌شناسد، گواهی بدهد و تأیید کند که او پیش از این بیمار بوده است. پس از تأیید مردمی و شهادت جمعی، علما نیز شفا یافتگی را تأیید می‌کردند.